

FARKAS ZOLTÁN

Cui prodest...

A posztmodern történetírásról

*...azzá válik kinek-kinek az ujja alatt,
amit az éppen gyúrni akar. (Mikszáth)*

René Magritte képén a tenger magyarul meghatározhatatlan színű. Valamiféle vihar előtti zöldeskék. A hullámok nem túl magasak, de tarajosak. Az égbolton füstössárgába hajló, fakó bárányszerű felhők. Középpütt, ég és víz között, hatalmas sziklatömb, rajta, mintegy belőle kinőve, sziklavár tornyokkal, bástyákkal: Le Château des Pyrénées. A festményről készült reprodukció egy pár éve megjelent, és azóta több kiadást megért kötet címképe.¹ Maga a könyv egy polémikus és ennek megfelelően kicsit provokatív hangú Einführung (leendő) történészek számára, akikben fölmerülhet a kérdés, hogy pontosan mi is az, aminek a megismerésére törekednek. Idehaza a téma irodalma – néhány honi Don Quijote tiszteletet parancsoló küzdelme mellett is – szűkös: javarészből fordítások. Ezek minősége azonban nem mindig éri el a megkívánható színvonalat, arról nem is szólva, hogy évtizedekkel korábbi álláspontokat és vitákat tükröznek. Ezt előrebocsátva talán érthető, miért nem haszontalan dióhéjba sűríteni Jenkins mondanivalóját, ami után talán arra is választ kapunk, mit jelképez a mozdulatlan sziklatömb a könyv borítóján.

* * *

„A történelem mindig változó és kérdéseket fölvető dialógus (discourse), melynek témája látszólag a világ egy aspektusa: a múlt. Ezt a dialógust a jelenük által meghatározott gondolkodású munkások egy csoportja állítja elő, akik kultúránkban túlnyomórészt fizetett történészek. Ők egymás számára kölcsönösen felismerhető módszerekkel végzik munkájukat, amelyek ismeretelméleti, módszertani és ideológiai szempontból és a gyakorlatban is különböznek. Termékeikkel, miután azok forgalomba kerültek, elvben végtelen számú módon elhetnek vagy élhetnek vissza mások, gyakorlatilag azonban a felhasználás módja összhangban van a bármely adott pillanatban jelenlévő hatalmi tényezők sorával, amelyek a különböző történelemértelmezések helyét kijelölik egy domináns – marginális skálán.”

A kissé ironikus meghatározás kifejtése és az adódó következmények ismertetése előtt a történelem szó jelentését kell pontosítani. A múlt eseményeire és/vagy a múltbeli történésekre, melyekről a források explicit vagy implicit módon szólnak, a múlt szót használjuk. A történész(ek) által megfejtett vagy megtalált és értelmezett dolgok szöveggé rögzített összességét ellenben a történet szóval jelöljük. A

¹ Jenkins, K.: *Re-thinking History*. London – New York, 1994. (1991.) (a továbbiakban: Jenkins 1994.) A könyvről magyarul is jelent meg recenzió: Gyáni G., *Klió*, 1995/2 14–17.

történelem magában foglalja mindkettőt és sajátos viszonyukat is. A múltat és a történetet határozottan meg kell tehát különböztetni, ez a különbség pedig lényegi. A történelem per definitionem egy dialógus, amelynek témája a múlt, tárgya a jelen, a beszélgetésben pedig a történészek vesznek részt – vagy akiket annak tartanak. A múlthoz források tanulmányozásával közelíthetünk, amiket történészek vagy mások írtak. (Ide sorolhatók természetesen a nem írott források is, amelyek szintén szövegszerű jelentést hordoznak.) Jóllehet a múlt csak egyféle lehetett, a források több olvasatot nyújtanak, mivel a leírás során sokféle kategória(rendszer) alkalmazható, s így a történészek is elvileg végtelen számú módon írhaták le a múltat. A létrehozott történetek a múlthoz képest lényegében azonos minőségűek: egyik sem lehet a múlt valódi rekonstrukciója.

A múltról szóló ismeret szavakon (jeleken) alapul, ezért az első probléma ismeretelméleti. Az alábbi okok miatt nem ismerhetjük meg a múltat:² 1. A múltat senki sem képes egészében megragadni, mert az határtalan, továbbá nagyobbik hányada örökre elveszett, mert senki sem rögzítette. Ezért „tudásunk” csak töredékes lehet. 2. Egyetlen forrás sem vehető össze magával a múlttal, csak más forrás(okkal): hitelessége nem ellenőrizhető, azaz a múltról szóló kijelentések nem igazolhatók. A történet intertextuális konstrukció, és így a történelem tanulmányozása szükségképpen azonos a történetet írók tanulmányozásával. 3. Ha bármely forrás vagy bármely történet összevethető volna is a valósággal, az sohasem lehet maga a valóság, csak konstrukció: „a múlt pedig engedelmesen meghajol az értelmezés előtt”. 4. Az előzőek után paradoxnak tűnhet az állítás, de bizonyos értelemben többet tudunk a múltról, mint az eseményeket megélő, szemlélő vagy leíró emberek. A múltat vizsgáló történész válogat, sűrít és egyszerűsít. Szemlesütve vagy korlátait fölmérve, de mindig meg is változtatja a múltat, hogy jelentést adhasson neki.

Noha a fenti érvek cáfolhatatlanok, következőképpen mindenki el is fogadja őket, a történészek többsége mégsem mond le a történeti igazság ideájáról. Minthogy posztmodern világunkban minden létező csak valamihez viszonyítva létezik, nincs abszolútum, így történeti igazság sincs. Ezért a metodológiai kutatások, amelyek a (nem létező) történeti igazság rekonstrukciójához szükséges helyes történeti módszer kidolgozását célozzák, bár nem fölöslegesek, sohasem járhatnak eredménnyel. Mindazonáltal a gyakorlatban sokféle módszer létezik. Ezek többé-kevésbé különböznek egymástól, közülük azonban egyik sem tarthat igényt a kizárólagosan helyes minősítésre.

Ha nincs egyetlen helyes módszer, amely a (nem létező) igazsághoz elvezetne, akkor a történetbe szőtt ideológia sem ítéhető el, mert ez csak a (szintén nem létező) objektivitáshoz képest jelent mülthamisítást. Az egyetlen objektív történet helyett több, nem rosszabb vagy jobb, csak más és más, azonos létjogosultsággal bíró történet van. Ezekben különböző történeti preconcepciók jelennek meg (idő, bizonyíték, empátia, ok [okozatosság], hatás, kontinuitás, változás) különböző arányban és viszonylatban. Ezekhez a történeti (vagy kevésbé objektíven: történészekhez köthető) preconcepciókhoz járul(hat)nak az ideológiai preconcepciók, úgymint: centrum – periféria, alap – felépítmény, domináns – marginális, mentalitás,

² Erről bővebben: Lowenthal, D.: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge, 1985. 5. fejezet.

elit, paradigma és így tovább. Az adott helyen és időben domináns történet mindig ideológiamentesnek igyeckszik magát föltüntetni.³ Ez azonban mind elméletileg, mint a gyakorlatban tarthatatlan posztulátum. Emiatt a „Mi a történelem?” helyébe a „Kinek az érdekét szolgálja a történet?” kérdést kell állítani. Hiszen a történetet, és így a múltat is a hatalom mindenkori birtokosai hangszerelik. A jövőt pedig azok befolyásolhatják, akik a jelenben meghatározzák a múltat. Más szavakkal: minden osztály vagy érdekcsoport, amely jelenlegi vagy igényelt hatalmát akarja legitimálni, a különböző történetekben kollektív önéletrajzát írja. A történet ezek szerint elmélet, az elmélet ideológia, az ideológia pedig anyagi érdek.

Aki a történetet előállítja, azaz egyéni vagy csoportérdekből ideológiát teremtve (kiszolgálva) a hatalom legitimációs igényét igazolja: a történész. Neki saját értékrendszere, társadalomban betöltött szerepe, szakképzettsége („jólképzett céhbeli”), ismeretelméleti és módszertani felfogása van, munkájáért pedig fizetést kap. Kutat, többnyire oktat és ír. A termék részben általa, részben kiadója által manipulált. (A fogyasztói társadalom néhány kifinomult mesterfogása illusztrációul: a mű terjedelmé és formátuma, a megfogalmazás minősége, a képek és ábrák száma, a jegyzetanyag, az ártatlannak tűnő bibliográfia, az appendixek, a piaci bevezetés és utókezelés, recenziós tiszteletkörök stb.) A történet a történész keze alól kikerülve a különböző csoportok érdekeit szolgálja ki, hogy mi módon, azt az elmondottak után fölösleges részletezni.

Az elmélet után nézzük a gyakorlatot. A posztmodern történetírás (a definícióból következően) általában nehezen exportálható árucikk. Magyar nyelven pedig jóformán alig akad ilyesmi. A következő lapot másoltuk mégis ide P. T. (Posztmodern Történetíró) Görög történetéből – nem követendő példaként, hanem elemzés végett.

* * *

„... és az archeológia törmelékei közül bukkan elő az athéni Solón homályos alakja. Ki ez az ember, állítólag egy a hétből? A körülményekhez ügyesen alkalmazkodó politikai kalandor archetypusa? Az átmeneti korok dörzsölt túlélője, akinek még a történelembe is sikerül belopnia magát? Megtollasodott világfi? Keleti monarchák nagyképű kioktatója, aki borközi állapotban pajkos, máskor komolykodó verseket költ, jobbjobban tragikus, baljában komikus álarcot tartva? Unalmas erénycsősz vagy csörgősipkás hipokrata? Megfoghatatlan figura.

Amit tudni lehet róla, azt Plutarchosból, Hérodotos történetéből és Aristoteléstől tudjuk, ha ugyan ő írta a múlt század végén megtalált Athénaion politeiát. Ők mindannyian jóval a legendás törvényhozó után éltek, „rényeiket” pedig az ókorban még valószínűleg nem csak fragmentumokból ismert solóni költeményekből „elemzték ki”. Gyanítható, hogy olvasták azokat a törvényeket, amelyeket a hagyomány solóniként szentesített, jóllehet azok csak részben solóniak; bőven

³ Talán megbocsátható a szerencsés csillagzat alatt született szerző (Jenkins) tájékozatlansága, és ebből fakadó tévedése. Vö: *Történelemelméleti és módszertani tanulmányok*. Szerkesztette Glatz Ferenc. Budapest, 1977. 370.

merítettek az Atthis-irodalomból, elsősorban Androtiónból – no és egymásból. Solónról és törvényeiről szó esik még a IV. századi athéni szónokoknál (főképp családjogi pereknél), sztereotip fordulatként („a törvényhozó”) a klasszikus irodalomban passim, a császárkor hangyaszorgalmú kivonatolónál, valamint a dús képzelettel megáldott Diogenész Laertiosnál. Thukydidésnél még a neve sem fordul elő.

Az athéni állam hatodik fejezetében olvasható, hogy Solón előkelő származású barátai közül többen az eufémisztikusan „teherlerázásnak” titulált politikai mesterhátság során mesés vagyonokhoz jutottak. Erről Aristotelész az ötödik és negyedik századi helytörténetekben olvasott, vagy a szóbeli hagyományra támaszkodott. A botrányos ügyet nyilván előszeretettel csócsálták az oligarcha klikkek érdekeit ápolgató szerzők, de a demokrata történetírók sem tudták cáfolni a cáfolhatatlant, csak Solón ügytelenségét, „jóhiszemű politikai ballépését” vélelmezték. A skandalumról szóló beszámolókat Aristotelész, amikor a költő-államférfi (a testet öltött aristotelési meszon) éthosára hivatkozik, gyakorlatilag ex cathedra hazugságnak minősíti azokból a költeményekből kiindulva, amelyeket, mint Plutarchos is mondja, Solón azért írt, hogy igazolja politikai ténykedését. Ezt a 'forráskritikát' az újkori történészek Wilamowitz klasszikus könyvének árnyékában ellenvetés nélkül elfogadják. Pedig ez az adat punctum saliens a solóni politika értelmezéséhez.

Az elszegényedett (vagy javait politikai tőkére váltó) arisztokrata családból származó Solón az akkortájt megélnékülő távolsági kereskedelem kínálta lehetőségeket kihasználva gazdagodott meg. És nem ő egyedül. A nagybirtokok örökéből kicsöppent előkelő ifjak alkotják azt az érdekcsoportot, amely a sematikus kétpólusúvá szürkített attikai társadalomban a változó gazdasági környezethez idomulva az ún. athéni demokrácia megteremtője és tulajdonképpeni haszonélvezője lett. Az ő politikai exponensük előbb Solón, majd Peisistratos, az V. században pedig (Periklész haláláig) az Alkmaionidák.

A solóni törvényhozás ezt a réteget szolgálta ki. A cui bono után – egyúttal annak megerősítésére – a hogyanra térünk rá. Előtte azonban, emlékeztetünk arra, hogy Solón nem szórakozottságból került abba a pozícióba, ahonnan érvényesíthette az általa képviselt érdekcsoport politikai akaratát: a politikum minden rafinériája a kisujjában volt. Erről a kissé naivnak tűnő Plutarchos tájékoztat. A Salamis megszerzésében betöltött szerepére és Homéros meghamisítására (mindkét híradás kétes) elég csak utalni. Habár tyrannis-ellenes megnyilatkozásai közzájön forogtak (például: Kellemes hely az egyeduralom, csak nem lehet belőle kiszállni), és emiatt barátai komolyan nehezteltek is rá, Solón ügyesen lavírozott a különböző célokért lobbizó 'tanácsadók' között, egyedül vezetve 'erő(szako)t vegyített össze és jogot'. Választási kampánya során kellőképpen többértelmű jelmondatot fogalmazott meg (Az egyenlőség nem szül viszályt!), amit az akkori média-mentes Attikában is sikerrel népszerűsített.

A hatalomra jutott Solón timokratikus alkotmánya a nagy évi jövedelemmel, de földdel nem feltétlenül rendelkező spekulánsok és kereskedők útját egyengette a hatalomba. Az eladósodásból fakadó anomáliákat egyszer s mindenkorra megszüntette, és megtiltotta a gabonakivitelt. Ez egyrészt gyöngítette a földbirtokos arisztokrácia gazdasági és ezen keresztül politikai pozícióit, másrészt élénkítette a

piacgazdaságra kényszerből áttérő gazdaságot. (A gabona [=életszínvonal] a politikai manipuláció egyik leghatásosabb eszköze volt és maradt azóta is.) Ugyanakkor az olaj- és bortermelés hihetetlen aprólékossággal szabályozott exportosztönző támogatása a tengeri kereskedelemben érdekelt réteget és a kézműveseket (pillanatnyilag még) kielégítette. Ugyanígy a külkereskedelem igényeit szolgálta az új pénz-, súly- és mértékrendszerre történő átállás, ami egyben megszabta az athéni külpolitika alapelveit a következő kétszáz évre.

Törvényei megalkotása után (talán nem is önszántából) visszavonult a közéletből (emigrációba kényszerült?), a hatalmat pedig átjásztotta rokonának, Peisistratosnak, akihez korábban gyöngéd szálak fűzték. Peisistratos hatalomra kerülésének körülményei azonban ... ”

* * *

A találmra kiválasztott téma görög idézetekkel tarkítva szolid stílusban is kidolgozható lenne (ötvennyolc lapalji jegyzettel megtoldva) egy quasi-tudományos cikkekcskévé, ám akkor posztmodern jellege kevésbé domborodna ki. Nem az olyan megcsontosodott közhelyeket hiányoljuk, mint például: „merész és előremutató, de alapjában konzervatív reformer”, vagy „a közép-reteget képviselő arisztokrata államférfi”, vagy „a demokrácia megalapítója”, és nem érezzük olyan gondolatpanelek hiányát sem, mint: „Reformjai forradalmat jelentettek, de nem törték meg teljesen az arisztokrácia hatalmát.”, vagy „A forradalmi helyzet nem alakult ki – még.”, vagy „A Solónnal kezdődő és következetes útja végén a demokráciába torkolló fejlődés”. De indoklás nélküli, harsányan magabiztos állítások azért itt is bőven találhatóak. Ez a posztmodernre mint olyanra jellemző. A másik általános vonás a bevett terminusok hiánya. A posztmodern gondolkodó és történetíró minden korábbi véleményt fölényesen és határozottan elutasít, mindent átkomponál saját nyelvére. A posztmodern történetben a bizonyítás helyére a kételkedve fogadott impresszió lép. Hasonlóképp az idő sem létfontosságú elem, hiszen az igazi tárgy az (amúgy szintén megragadhatatlan) jelen, a múlt csak ürügy az aktualizálásra, az alkalmi történetírásra.

A tartalom észrevételezéséből kitetszik, hogy P. T. olvasta a modern szakmunkák egy részét (kézikönyvek idevágó fejezeteit, szakkikkeket), talán jóval többet is, mint amennyit a szöveg sejtetni enged. Feldolgozását ezek a tanulmányok mégsem befolyásolták, mert meggyőződése, hogy közülük egyik sem lehet hívebb az övénél. A bevezető retorikai kérdések, megannyi bombaszt, korlátainkat tudatosítják. Figyelmünket ezért P. T. Solónról az ókori beszámolók felé terelgeti, ám a sajnálatosan hézagos antik források részrehajlók. Solón költészete propaganda vagy öngazolás: ezért megrostálendő. Ráadásul a költő csak általánosságban beszél (ami érthető, hiszen költő), konkrétumok nélkül: nincs is nagyon mit rostálni. A verseket citáló Aristotelés (vagy névtelen tanítványa) és Plutarchos tehát már egy legalább egyszer átgyúrt anyagot vehet csak kézbe, mindkettőjük határozott elképzeléssel arról, hogy mit akar belőle formázni. Elég Androtión seisachtheia-értelmezését megnézni ahhoz, hogy kiderüljön, mennyire bizonytalanok ezek a „műelemzések”. Aristotelés teleologikus felfogása alapján építi be alkotmánytörténetébe a Solóntól és másoktól kiállózott „tényeket”. Ebben a felfogásban, mint közismert, az athéni állam

fejlődésének a célja (cél-oka) a szabadság és az ennek megfelelő alkotmány. A leírásban ez a prekoncepció minősíti az eseményeket (progresszív vagy regresszív) és a politikusokat (demokratikus, demokratikusabb, nem demokratikus): így lesz a solóni törvényhozás a demokrácia csírája. Plutarchos, aki többször felhívja a figyelmet bios és histórié lényegi különbségére, gyakorta aktualizálja és idealizálja a hősi múltat, gyakorta anakronizmussal. Hérodotos ritkán említi Solónt, de a Kroisos-logos stilizált bölcsé alaposan felkavarja a hagyományos kronológiát. Az attikai szónokok inkább a hatályos jogról beszélnek, mintsem Solónról, az akkori corpus iuris majd minden rendelkezését neki tulajdonítva. Diogenés Laertios életrajza a hatodik századra vonatkozóan valóban irreleváns, de mint a kultúrhérosszá magasztosult Solón kanonizációjának egyik állomása, érdekes.

A történet kiindulópontjával önkényesen megtett forrásrészlet (Arist. Ath. pol. 6,2-4; vö.: Plut. Sol. 15) az „akadémikus” (más néven: „tanszéki”) történetekből hiányzik: Duenmiller és Wilamowitz múlt századi ítélete ma is elfogadott. A consensus alapja: a Plutarchosnál megnevezettek utódai az ötödik század végén töltötték be jelentős politikai szerepet, és minden bizonnyal akkor találták ki a történetet. E hipotézist erősíti a propagandaízű és retrospektív „palaioplutos”. Még hatásosabb Fine érvelése. Szerinte abban az időben nem volt olyan pénzforgalom, hogy a nagy kölcsönökről szóló hírt igaznak tarthatnók, sem olyan terület, aminek a megvásárlásával vagyonhoz lehetett volna jutni, ha a föld akkori elidegeníthetőségét egyáltalán elfogadjuk.⁴

A szövegrészlet negyedik bekezdése két újdonságot kínál: az első a „javait politikai tőkére váltó” kifejezés, ami Plut. Sol. 2,1-nek egyfajta értelmezése, és Finley hatását mutatja, míg a másik (a juss nélküli ifjak) távolról Dubyre emlékeztet.

Ezután egy kis (mindig jóleső) bálványöntögetés: a plutarchosi anekdotákat felhasználva P. T. a Dikét mindenek fölé helyező békéltető alakját igyekszik sárba rántani – mai áthallásokkal. Az erőltetett aktualizálás érződik a befejezésen is, amely a solóni törvényhozás néhány elemét tagadhatatlanul egyfajta szkhémában, de túlságosan leegyszerűsítve ábrázolja. A zárómondatokból pedig kiderül, hogy P. T. elfogadja a solóni törvényhozás kései, az ókori tradíciót elvető datálását, és egy merész, ám sajnos részletekbe nem bocsátkozó átmenettel néhány bizonytalan forráshely alapján Peisistratos tyranniasát Solón-működéséhez kapcsolja.

Miért fölösleges az efféle, ötleteket kétségkívül tartalmazó kísérlet? Mert nem tárgyalja, még csak nem is érinti az ún. tudományos, és ezért P. T. számára érdektelen problémákat. Pedig a téma kapcsán bőven adódik nehézség. A leghevesebb vitákat például a hagyományos kronológián kirajzolódó repedés váltja ki, amihez szorosan kapcsolódik a hatodik század gazdaságtörténetének néhány kínos kérdése. Elidegeníthető-e a föld Solón előtt? Ha akkor még nem, mikortól az? Milyen volt a korabeli mezőgazdaság? Mikorra datálható az athéni pénzhasználat kezdete, széleskörűvé válása? Visszavásárolhatta-e Solón az idegenbe eladott athéniakat? Ha igen, miből? A kutatás következő nagy kérdésköre maguk a törvények és írásba rögzítésük (az ún. axones – kyrbeis vita), valamint a létrejött alkotmány jellege. Volt-

⁴ Rhodes, P. J.: *A Commentary on the Aristotelian ATHENAION POLITELA*. Oxford, 1993. 128–130.

e Solón korában vagy korábban tyrannis-ellenes törvény Athénban? Milyen volt a kor politikai morálja? Ez az összetétel akkor még nem volt *contradictio in adiecto*? Milyen volt a negyedik század Solón-képe? Kik voltak az orgeónok? Hová tűntek Solón után a hektémorosok és a pelatések? Miért nevezték a zeugitéseket úgy, ahogy? Hogyan állapították meg a jövedelmeket? Plutarchos egészében ismerte még Solónt, vagy csak citátumokból? Ezek azok az egymásba gabalyodó kérdések, amelyeken töprengeni haszontalan. Ha ezek mai tudásunk szerint nem megoldhatók, akkor be kell vallani az *ignoramus* – és nem kell mindjárt karddal hadonászni.

* * *

De talán ideje lassacskán visszakanyarodni a tengerpartra, a szikláinkhoz, mert ahogy Nemes Nagy Ágnes írja: *„Vizsgálunk kell kékjeinket gyanakvón és fáradhatatlanul, mert becsapjuk magunkat, mert hajlamosak vagyunk rá, hogy saját külön gombfestékünkkel fessük kékre a világot. Nem azonosak. Nem azonos a festékszín és a világszín.”*

Nem árt tudni, hogy a fent ismertetett történelemfelfogás mögött önmagát hol komolyan (néha túl komolyan), hol ironikusan szemlélő filozófia áll: *„Erkölc nélküliek, szeptikusak, ironikusak és világi szemléletűek vagyunk. Társunk a bizonytalanság. Felzavartuk az igazságot, követtük a nyomát, és mit találtunk? Az igazság egy nyelvi jel. Egy fogalom. Egy önmagára utaló nyelvi alakzat, amely képtelen elérni a jelenségek világát. Szó és világ, szó és tárgy: különálló dolgok maradnak.”*⁵ Körülbelül ez az a posztmodern állapot, amiből a posztmodern történetírás fakad.

A posztmodern legerősebb gyökere az amerikai pragmatizmus, a posztmodern történetírás tudománytörténeti előzménye pedig a világgazdasági válság sokkolta Amerikában előtérbe tolatkó prezentizmus, bár a posztmodern mindezekben (és még sok egyében) való túljutását hangsúlyozza. De ez az Európát föllármázó filozófia a tradíciók közül csupán egy, nem az egyetlen, nem a többinek a betetőzője vagy zsákutcája. Tagad minden tradíciót, szélsőségesen relatív és szkeptikus. Új szofista mozgalom a maga Prótagorásaival és Gorgiásaival – és ámuló-bámuló követőikkel. Nem vagyunk főszakácsok, de anélkül is érezzük, hogy ez a leves ehetetlenül el van sózva, amiért udvariasan, de határozottan visszakiüldjük. A posztmodern filozófusok megítélése azonban mások feladata. Számunkra ha egyáltalán marad valami feladat, akkor az a jelenség észlelése, a tény rögzítése és annak a megállapítása, hogy a huszadik század utolsó harmadában, a fogyasztói társadalomban létezik a gondolkodóknak egy kicsiny, de annál hangosabb csoportja, akik ilyen semmisen-az, semmisen-úgy módon gondolkodnak, de rajtuk kívül vannak még mások is, akik nem így gondolkodnak, és nem tudnak arról, hogy gombfestékké posztmodern világban élnek. Konstatálni kell továbbá, hogy ezek a filozófusok egyre nagyobb számban foglalkoznak a hagyományos tudományfelosztást tekintve (ha van még

⁵ Jenkins 1994. 29–30: *„We are a-moral, sceptical, ironic, secular. We are partners with uncertainty; we have disturbed truth, have tracked it down and found it to be a linguistic sign, a concept. Truth is a self-referencing figure of speech, incapable of accessing the phenomenal world, world and word, word and object, remain separate.”*

ilyen) olyan disciplínákkal, amelyek a filozófiának nem (voltak) részei. Ez persze nem baj, de nyilván vannak olyanok, s miért ne lehetnének, akiknek ez nem tetszik. A többségnek azonban mindegy.

Mindez lehet akár igaz is, de miért fontos ez számunkra? Nos, kíváncsi emberek vagyunk, szeretünk sokféle választ meghallgatni a minket is foglalkoztató kérdésekről. Beszélgethetnénk és el nem unnám, ha a másik nem tagadná a szót, a tudást, meg a valamit-a-másiknak-mondás lehetőségét. És ha a posztmodern alaptónus nem az (általában) lekezelő, (néha) támadó hang volna (a gúnyos mosolyú eironia és önirónia helyett).⁶ Mivel beszélgetni nem tudunk, csak szemlélődünk. Szemlélődés közben pedig azt tapasztaljuk, hogy a filozófia, amely tagad mindenféle centrumot, minden erejével a centrum felé tör – és nyomul. Néhány „tudományágban” máris domináns, másutt coexistens, emitt éppen csak jelen van. Ez az, ami elgondolkodtató.

Felkapott csak a posztmodern, vagy egy tudományos őrségváltás (paradigma-váltás)⁷ jele? Lehet, hogy múltó divatnak bizonyul, de a váltásra törekvés jegyeit hordozza magán. Az alapokra kérdez rá. A meglévő paradigmát (a korszerűtlen tudományt) és eredményeit nem fogadja el. Ez leginkább a jegyzetekben és a bibliográfiákban szembeötlő. A máshonnan érkező kritikákon nagyvonalúan siklik át, vitatva az éppen adott „másik oldal” megjegyzéseinek elvi alapját. A posztmodern gondolkodók egymást idézik, és csak saját paradigmán belül fölmerülő kérdéseket vitatnak meg, általában szintén egymás között; elfogadott állításaik is egymásra épülnek. A mozgalom saját kiadókkal és folyóiratokkal rendelkezik – képviselői pedig sokat publikálnak: az ismertebbek máris könyvtárakat írtak össze. (Magyarországon a tendencia hasonló. Könyvtárak nélkül.)

A történelmet illetően⁸ ez a változás, ha bekövetkezne, vajon azt jelentené, hogy a történettudományból és a történetírásból publicisztika válik? Üdvös leendő változás az ókortörténetre, hiszen nem kell évtizedeket „pazarolni” a holt nyelvekre, hanem boldog-boldogtalan művelheti a posztmodern ókortudományt. Megfeledezhet a szakirodalomról, szelektálhat a forrásokból, nem kell kéziratokkal meg effélékkel bíbelődnie. Elég az élénk fantázia, néhány kapós téma, máris lehet alegorizálni. Hogy ez az udvari történetírás bértollnokság, hogy ez Klió szolgálóvá alacsonyítása? Oda se neki. De hát ki fogja megvenni ezeket a talmi történeteket? Nyilván a törzsvásárló, és akit sikerül az árukapcsolással megtéveszteni. Idővel azonban az ilyen, az elején-tudom-mi-a-vége tanmesék egyszerűen unalmas történetekké válnak. Már csak az tűnik nehezen érthetőnek, hogy ha valaki a jelenről akar beszélni, akkor miért nem a jelenről beszél? Ha pedig valaki a múltról akar beszélni, akkor próbálkozzék pártatlan maradni. Ha már objektív nem lehet. És birokra kelhet a szavakkal is. Mármin a megőrzött szavakkal.

⁶ Lásd Jenkins (et al.) veszekedéséé durvult vitáját Eltonnal. (Szinte kihallatszik a lapokról az emelt hang.) Elton, G.: *Return to Essentials*. Cambridge, 1991., illetve Jenkins, K.: *On „What is History?” From Carr and Elton to Rorty and White*. London – New York, 1995.

⁷ Vö: Kuhn, T. S.: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, 1970. = A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest, 1984.

⁸ A posztmodern történetírás egymondatos értékelését lásd Stanford, M.: *A Companion to the Study of History*. Oxford (UK) – Cambridge (USA) 1995. (1994.) 167.

Amit a tarolás után Jenkins kínálni tud: ocsú drágán. Minden történésznek újra végig kell gondolnia (re-thinking), mit csinál, miért csinálja azt, amit, és miért úgy, ahogy. Ehhez azonban, úgy véljük, nem kell „állapotba kerülni”. Vélekedésünkben megerősít bennünket az a tény, hogy mindig akadt reflexív hajlamú történész, régente csakúgy, mint manapság. Bízunk az időre, hadd döntse el, hogy ez a Jenkins (és mások) kínálta szikla a tenger fölött vajon egy felfújtt léggömb csupán a gondolkodás történetében, egy mintha-szikla, vagy valódi. Ha az, bele kell zuhannia a vízbe, lehet, hogy még jókora hullámokat is kelt a csobbanáskor, majd mégis lassan elmerül, hogy más szikláknak adjon helyet. Netán akkorra ez a tömb, hogy a fenéken megülve egy része látható marad, mint sziklazátony különös várával, tornyostul? Én mindenesetre kétlem.